

تاریخ دریافت: ۸۹/۱۰/۲۲

تاریخ پذیرش: ۹۰/۴/۵

ارزیابی پایداری گردشگری در روستاهای تاریخی - فرهنگی ایران با تأکید بر پارادایم توسعه پایدار گردشگری

دکتر عبدالرضا رکن الدین افتخاری*

داوود مهدوی**

دکتر مهدی پورطاهری***

چکیده

در دو دهه اخیر با ظهور پارادایم توسعه پایدار در صنعت گردشگری، در سپهر علمی و اجرایی و در سطح ملی و بین‌المللی نگرانی‌های فزاینده‌ای در خصوص تأثیرات نامطلوب و مخرب گردشگری انبوه مطرح شد. لذا مطالعات و اقدامات تجربی زیادی برای عملیاتی کردن مفهوم توسعه پایدار و مدل‌های ارزیابی آن صورت پذیرفته است. اما، علی‌رغم تمام این اقدامات، نتایج حاصل از پیشرفت به سوی پایداری مطلوب نبوده است. از طرف دیگر مطالعات نخستین در کشور نیز حاکی از وجود چالش‌های عمده در جهت دستیابی به پایداری توسعه گردشگری به ویژه در نواحی روستایی می‌باشد. لذا مقاله حاضر با استفاده از روش‌شناسی توصیفی - تحلیلی، پیمایش در صدد پاسخگویی به این سؤال کلیدی بوده است که بر اساس ابعاد و شاخص‌های مؤثر در توسعه پایدار گردشگری روستایی، روستاهای تاریخی - فرهنگی کشور از چه سطحی از پایداری برخوردارند؟ نتایج بیانگر این مطلب است که ابعاد و شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی گردشگری از پایداری بیشتری نسبت به بعد محیطی در روستاهای مورد مطالعه برخوردارند و همچنین این روستاها از سطح پایداری نسبتاً ضعیفی برخوردارند. لذا در جهت رفع ناپایداری‌ها می‌بایست اصول و الزامات رویکرد توسعه پایدار گردشگری در سیاست‌ها و برنامه‌های اجرایی به کار گرفته شود تا از این طریق توسعه گردشگری در نواحی روستایی و به خصوص روستاهای تاریخی - فرهنگی کشور پایدار گردد.

واژگان کلیدی: توسعه پایدار گردشگری روستایی، ارزیابی پایداری، روستاهای تاریخی - فرهنگی، بارومتر پایداری.

مقدمه

ناکارآمدی و ناپایداری بسیاری از راهبرد های کلاسیک گذشته در زمینه توسعه روستایی، برنامه ریزان و دست اندرکاران را بر آن داشت تا راهبرد های جدیدی را جایگزین راهبردهای گذشته کنند، از این رو با مطرح شدن نظریه توسعه پایدار از دهه ۱۹۷۰ به بعد، توسعه گردشگری نیز به عنوان یکی از راهبردهای ممکن و قابل دوام برای توسعه در بسیاری از مناطق دور و روستایی، و شاید به عنوان یکی از جایگزین های مناسب برای پیاده سازی الزامات توسعه پایدار و پایداری محیط زیست، اجتماع و اقتصاد نواحی روستایی و هم چنین ایجاد اشتغال، سرمایه گذاری دولتی و خصوصی، بهبود زیر ساخت ها و منافع اقتصادی در نواحی روستایی مطرح شد. در این راستا از زمان پیدایش و ظهور گزارش برتلند^۱ تحت عنوان آینده مشترک ما (کمیسیون محیط زیست و توسعه جهانی ۱۹۸۷) بسیاری از پژوهشگران، کشورها و سازمان ها تلاش کرده اند تا اهداف و مقاصد توسعه پایدار را در عمل پیاده کنند. (T. G. Ko, James, 2001:1) به طوری که گسترش فرآیند صنعت گردشگری انبوه و اثرات مخرب آن بر محیط و انسان ها در نقاط مختلف جهان باعث شد تا در طول دهه ۱۹۹۰ (در کنفرانس ریو ۱۹۹۲، کنفرانس دوستاناران بین المللی طبیعت در سال ۱۹۹۹ و در بسیاری دیگر از همایش های بین المللی) کارشناسان و صاحب نظران کشورهای مختلف اهمیت و ضرورت توجه به عوامل پایداری در بخش گردشگری را متذکر شده و نسبت به رفع یا تعدیل عوامل ناپایداری در این بخش، هشدار دادند. (Salah Wahab and John J. 2005:252)

بدین ترتیب در پی کاهش این ناپایداری ها با مطرح شدن پارادایم توسعه پایدار، استفاده از فنون و روش های عملی اندازه گیری و ارزیابی پیشرفت به سوی پایداری در صنعت گردشگری (و گردشگری روستایی) نیز گسترش یافت و سرمایه گذاری و منابع انسانی قابل توجه ای صرف توسعه سیاست های عملی و مدل های ارزیابی توسعه پایدار گردید. (KO T. G., 2005:2) با این توصیف، بنا بر عقیده بسیاری از

دانشمندان، تحقق این امر در زمینه توسعه گردشگری روستایی با توجه با ماهیت پیچیده آن با مسایل و مشکلات زیادی همراه می‌باشد. این در حالی است که با وجود این مسایل و چالش‌ها، لزوم سنجش و ارزیابی سطح پایداری مناطق گردشگری به منظور مشخص نمودن وضعیت و میزان پیشرفت آن‌ها در جهت دستیابی به توسعه پایدار گردشگری به ویژه در مناطق روستایی بیش از پیش مورد تأکید همگان می‌باشد. از این رو تأکید می‌شود، در صورتی که توسعه پایدار روستایی هدف نهایی باشد، نیاز به ابزارها و روش‌هایی است تا بتوان به کمک آن حرکت به سوی پایداری را در مقیاس‌های مختلف (محلی، ملی و جهانی) اندازه‌گیری کرد (بدری و افتخاری، ۱۳۸۳: ۱۴) و همان طوری که سولو^۱ (۱۹۹۳) بیان میکند "صحیح کردن بدون اندازه‌گیری فاقد هرگونه ارزشی است" و برطبق نظر هاردی و همکاران^۲ (۱۹۹۷)، "مدیریت نیازمند اندازه‌گیری است (بل و مورس، ۱۳۸۵: ۴۰) از این رو استفاده از ابزارها و روش‌های مختلفی که بتواند پیشرفت به سوی توسعه پایدار را اندازه‌گیری کند، اجتناب‌ناپذیر است. بر این اساس و از آن جایی که توسعه پایدار گردشگری روستایی را نمی‌توان جدا از مفهوم توسعه پایدار در نظر گرفت، می‌توان گفت مفاهیم پایداری و ارزیابی پایداری در بخش توسعه گردشگری روستایی در قالب همان مفاهیم توسعه پایدار قابل تبیین خواهد بود. از این رو با توجه به مفهوم توسعه پایدار روستایی که در آن به رفاه انسان و بهبود کیفیت زندگی او و رفاه اکوسیستم طبیعی تأکید شده است، می‌توان اذعان نمود که ارزیابی توسعه پایدار گردشگری روستایی (SRTD)^۳ نیز مردم و اکوسیستم طبیعی را به طور توأمان و با اهمیت برابری مورد بحث قرار داده و از این منظر مردم جزء مکملی از اکوسیستم به حساب خواهند آمد و رفاه و آسایش یکی منوط به آسایش دیگری می‌باشد.

در این میان هرچند در ادبیات و نظریات توسعه و توسعه روستایی ایران نیز در

---

1. Solow
2. Hardi et All
3. Sustainable Rural Tourism Development

دهه گذشته مفاهیم پایداری و توسعه پایدار به طور چشم گیری افزایش یافته است. اما، مطالعات نشان می دهد که در خصوص توسعه گردشگری روستایی در ایران این پارادایم با چالش ها، مسائل و مشکلات بسیار زیادی همراه است و در سپهر علمی و اجرایی ایران کم تر به این پارادایم پرداخته شده است. با این نگاه توجه به پایداری نواحی روستایی که دارای قدمت طولانی بوده و میراث معنوی، تاریخی و فرهنگی کشور در آن ها حفظ شده است، از اولویت خاصی برخوردار است. چرا که جنبه های کارکردی و زیبایی های طبیعی، اجتماعی و فرهنگی و هم چنین میراث ماندگار تاریخی روستاهای ایران همانند ماسوله، ایبانه، کندوان، میمند، اورامان تخت، لافت و... که از روستاهای تاریخی - فرهنگی ایران به حساب می آیند، سبب شده این روستاها علیرغم هجوم اندیشه توسعه مدرنیزاسیون بتوانند بناهای تاریخی، آداب و سنن فرهنگی و محلی خود را هم چنان حفظ کرده و تعداد بیش تری از گردشگران داخلی و بین المللی را به خود جذب نمایند.

با این وجود، در حال حاضر این روستاها نیز با مسایل و مشکلات عمده اجتماعی، اقتصادی و محیطی در روند توسعه گردشگری خود مواجه اند. که نمودهای عینی آن را می توان در تخریب و از بین رفتن میراث تاریخی و فرهنگی روستاها، آلودگی و تهی سازی منابع و جاذبه های گردشگری، ازدحام و شلوغی، نبود امنیت، مهاجرت و تخلیه بسیاری از روستاهای تاریخی - فرهنگی کشور و... مشاهده کرد که باعث شکل گیری وضعیت نامطلوب و نسبتاً "ناپایدار" کنونی گردیده است. به طوری که، به عنوان مثال، روستای ایبانه هم اکنون علاوه بر مشکلات ناشی از شلوغی و ازدحام جمعیت (۸۵ هزار گردشگر نوروزی)، ناکافی و نامناسب بودن امکانات زیربنایی روستا نسبت به گردشگران ورودی، آلودگی مناظر روستا و مهم تر از همه به مهاجرت جوانان و پیری جمعیت (نرخ رشد منفی ۰/۴۶ درصد) در حال تبدیل شدن به یک منطقه غیر مسکونی است به طوری که درب اکثر منازل قدیمی روستا در حال بسته شدن است و آثار با ارزش روستا در حال تخریب می باشند. (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۳: ۸۶) افزون بر این، روستای کندوان نیز دارای مشکلات زیادی همانند عدم وجود امکانات مناسب زیرساختی

گردشگری همانند کمپینگ، پارکینگ، سرویس‌های بهداشتی و...، هم‌چنین آلودگی و رهاسازی فاضلاب در معابر، تخریب باغات و مزارع روستا و از همه مهم‌تر ساخت و سازهای بی‌رویه و ناهمگون با معماری اصیل روستا در قسمت‌های جنوبی مخصوصاً در امتداد جاده که اثرات نامطلوبی بر بافت ویژه و منحصر به فرد روستای کندوان زده است. به طوری که در قسمت‌هایی از روستا امکان دید خانه‌های کله‌قندی قدیمی وجود ندارد و فقط ساختمان‌های نوسا، ناهمگن و با کیفیت نامطلوب معماری دیده می‌شود (سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری آذربایجان شرقی، ۱۳۸۷: ۷۸-۷۹) و روستای اورامان نیز با مسایلی نظیر زیرساخت‌های ارتباطی نامناسب، فقدان تسهیلات و خدمات اقامتی، رفاهی و پذیرایی مناسب، نبود نیروهای آموزش دیده و ماهر، ضعف اطلاع‌رسانی و بازاریابی گردشگری و... روبروست (سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کردستان، ۱۳۸۷: ۵۹۷) این در حالی است که روستاهای ماسوله و میمند نیز به نمایشگاه توریستی تبدیل شده‌اند که تنها برای افرادی که به آنجا می‌آیند، زنده هستند و ساکنان این روستاها از یک سو با فشار سازمان‌های متولی گردشگری کشور برای باقی ماندن در همان شکل سنتی خود و از سوی دیگر با تأمین نیازهای معیشتی خود روبرو هستند که با امکانات زندگی مدرن امروزی با سهولت بیش‌تری مرتفع می‌شود، که این موارد در سایه نبود شناخت و ارزیابی جامع، علمی و کارشناسانه از پایداری توسعه گردشگری در این مناطق منجر شده تا آثار و پیامدهای اکولوژیکی، اقتصادی و اجتماعی نامطلوب گریبانگیر این روستاها و بالطبع ساختار کلان گردشگری کشور گردد. با این توصیف است که ضرورت ارزیابی پایداری عوامل اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی به منظور یافتن راه‌حلی برای پایدار کردن توسعه و حفاظت از روستاهای تاریخی - فرهنگی را دو چندان کرده است. لذا مقاله حاضر در پی برخورد با مسائل و چالش‌های مذکور به این سؤال کلیدی است که بر اساس ابعاد و شاخص‌های مؤثر در توسعه پایدار گردشگری روستایی، سطح پایداری روستاهای تاریخی - فرهنگی کشور چقدر است؟ بدین منظور مقاله حاضر با هدف توسعه روش عملی ارزیابی

پایداری توسعه گردشگری روستایی برحسب کیفیت سیستم انسانی و طبیعی، در روستاهای نمونه در یک محدوده زمانی مشخص به ارزیابی پیشرفت به سوی پایداری گردشگری در روستاهای مورد مطالعه پرداخته است که در ادامه به آن پرداخته می‌شود.

مبانی نظری

در ادبیات توسعه جهان پارادایم توسعه پایدار از دهه ۱۹۷۰ به بعد مورد توجه صاحب نظران واقع شد، این در حالی است که توجه به گردشگری پایدار از دهه ۱۹۶۰ با شناسایی اثرات بالقوه گردشگری انبوه و توجه به اثرات فعالیت‌های گردشگری بر اقتصاد، محیط زیست و فرهنگ نقاط توریستی، و هم‌چنین رشد غیر قابل کنترل گردشگری انبوه که باعث تهی‌سازی و تخریب منابع طبیعی، اجتماعی و فرهنگی شده و اثرات مخربی همانند فروکاست میراث و فرهنگ سنتی و محلی، از بین رفتن هویت محلی، افزایش میزان جرائم، ازدحام و شلوغی و دیگر مسائل زیست محیطی را در مناطق میزبان برجای نهاده بود، آغاز شد (Choi, H.S. 2003: 1). به دنبال این بحث‌ها بود که در صنعت گردشگری پارادایم گردشگری پایدار (ST)^۱ به عنوان تنها راه‌حل نجات طبیعت و انسان نمود پیدا کرد. از این منظر پارادایم گردشگری پایدار، گردشگری را در غالب مرزها بررسی کرده و رابطه مثلث وار میان جامعه میزبان و سرزمین آن را از یک سو و جامعه میهمان یعنی گردشگران را از سوی دیگر با صنعت گردشگری برقرار می‌سازد و قصد دارد فشار و بحران موجود بین سه ضلع مثلث را تعدیل کرده و در طولانی مدت موازنه‌ای را برقرار سازد، و آن را مورد توجه قرار داد (قادری، ۱۳۸۲: ۱۳۵). اما از آن جایی که در این پارادایم راهکار غالب بیش از حد گردشگری محور و باریک بین بود (با دید بسیار محدود در حوزه، مقیاس و زمینه)، از این رو، اقدامات عملی طراحی شده برای عملیاتی کردن "گردشگری پایدار" نمی‌توانست موضوعات حساس مفهوم توسعه پایدار را به صورت عمومی و عملیاتی‌تر مطرح نماید. و یا حتی ممکن است علیه نیازهای عمومی توسعه پایدار عمل کند (Hunter, 1995: 156). افزون بر این، این

راهکار به طور متناقضی به مفهوم توسعه پایدار برای تشریح پایداری در گردشگری که به طور جداگانه از سایر ابعاد مختلف مفهوم آن اشاره دارد، نگاه می‌کند. از این رو به منظور رسیدن به چشم انداز توسعه پایدار در حوزه گردشگری، ضرورت دارد رویکرد جامع و یکپارچه پذیرفته شود (Butler, 1999: 9) وجود این کاستی‌ها در گردشگری پایدار سبب شد تا در ادبیات گردشگری، از سال ۱۹۹۲ (بعد از کنفرانس ریو) و در طی موج سوم توسعه، پارادایم جدیدی در جهت پوشش دادن همه ابعاد و زمینه‌های توسعه پایدار به نام توسعه پایدار گردشگری (STD) مطرح گردد که پارادایم جدیدی نسبت به رهیافت نخستین گردشگری پایدار (ST) محسوب می‌شود. در این پارادایم جدید تلاش شده تا اصول اساسی توسعه و توسعه پایدار بیش تر مد نظر قرار گرفته تا خود گردشگری و اجزاء و عناصر آن، چراکه در پارادایم توسعه پایدار گردشگری، گردشگری به مثابه یک چرخه برای توسعه پایدار تلقی می‌گردد و اصول اساسی توسعه پایدار همانند کاهش فقر روستایی، عدالت و توزیع درآمد، برابری میان نسلی و بین نسلی، تنوع زیستی و ... مطمع نظر می‌باشد (جدول شماره ۱). لذا در این پارادایم، توسعه پایدار گردشگری به این صورت تعریف می‌شود: "توسعه پایدار گردشگری فرایندی است که نیازهای گردشگران فعلی و مناطق میزبان را برآورده می‌سازد، درحالی که فرصت‌های آینده را مورد حمایت قرار می‌دهد و تقویت می‌کند. در واقع در این تعریف حرکت به گونه ای است که پیش بینی می‌شود که منجر به مدیریت تمامی منابع به شیوه ای بشود که نیازهای اقتصادی، اجتماعی، زیبایی شناسی و اکولوژیکی قابل تأمین باشند، درحالی که یکپارچگی فرهنگی، انرژی، آب، هوا، زیستگاه، زباله، حیات وحش، فرآیندهای اصلی اکولوژیکی، تنوع زیستی و.. حفظ گردد (UNEP 2001) & (WTO).

جدول شماره ۱: معیارهای پایداری دو قلمرو در گردشگری
(از گردشگری پایدار تا توسعه پایدار گردشگری)

معیارهای تمایز	قلمرو	گردشگری پایدار (ST)	توسعه پایدار گردشگری (STD)
تعریف مساله	گردشگری تخریب کننده گردشگری است: انبوه شدن، بزهکاری، تخریب منابع فرهنگی و گردشگری	گردشگری به مثابه یک چرخه برای توسعه پایدار، کاهش فقر، برابری میان نسلی، تنوع زیستی و...	
پایداری اقتصادی	گردشگری به مثابه یک بخش اقتصادی، رشد فزاینده زیربناها و منابع گردشگری به عنوان یک ضرورت و اجبار	- سهم گردشگری در کاهش فقر (فرا فقر یا ضد فقر بودن آن) - توزیع درآمد، ثروت و منابع قدرت اقتصادی گردشگری و معیشت پایدار و...	
پایداری محیطی	- کاهش آلودگی محیطی (هوا، آب، خاک، و...) - افزایش کارایی انرژی	- مشارکت در حفظ طبیعت (تنوع زیستی)، دسترسی به منافع ناشی از مشارکت مانع شدن از تخریب لایه اوزون و گرم شدن زمین و...	
پایداری اجتماعی- فرهنگی	- کاهش دشمنی با علم و صنعت - کاهش بزهکاری، کاهش انبوه شدن و... - مشارکت در حفظ میراث فرهنگی	- رعایت زندگی شرافت مندانه و در خور رعایت حقوق زمینی و مردم محلی - رعایت روابط جنسیتی (حقوق زنان) - رعایت شرایط کار (حقوق کار)	

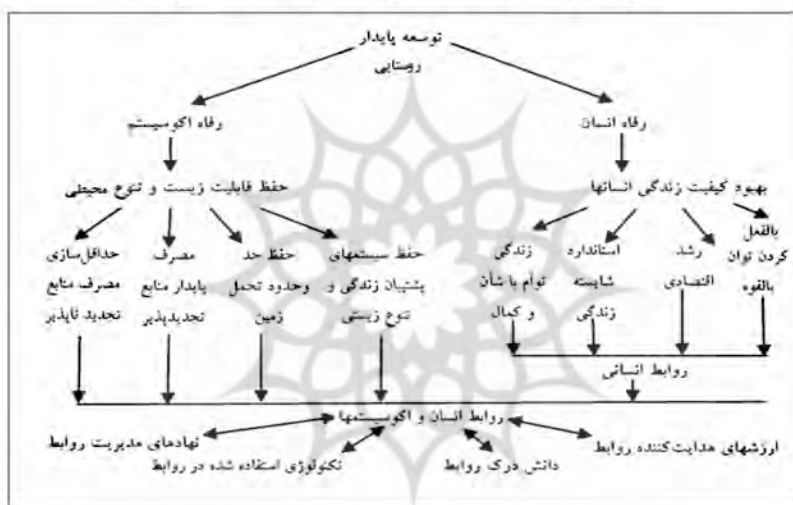
Source: Duim, V.R. van der (2005) Tourismscapes: An actor-network perspective on sustainable tourism development. Wageningen: WUR Wageningen. ,PN 172

به این ترتیب در تعریف مذکور: پایداری اقتصادی با معیارهایی هم چون سهم گردشگری در کاهش فقر (فرا فقر بودن گردشگری یا ضد فقر بودن)، توزیع درآمد، ثروت و منابع قدرت اقتصادی و معیشت پایدار ساکنان محلی مناطق توریستی و...، پایداری محیطی با معیارهایی همانند مشارکت در حفظ طبیعت (تنوع زیستی)، دسترسی به منافع ناشی از مشارکت و جلوگیری از گرم شدن زمین و ...، و در نهایت پایداری اجتماعی- فرهنگی با معیارهایی همانند رعایت حقوق زمین و مردم محلی، رعایت زندگی شرافتمندانه، درخور و افزایش رضایتمندی مردم، توانمندسازی و مشارکت فعالانه مردم در توسعه، رعایت روابط جنسیتی (حقوق زنان) و رعایت حقوق کار مشخص می شود (Duim, V.R. van der, 2005: 172) نکته راهبردی دیگر در این تعریف این است که جنبه‌های مختلف پایداری با هم رقابت نداشته، بلکه افزون بر هم تحولی و همسویی به یک اندازه نیز مهم تلقی می‌شوند. به طوری که سطح بالایی از

سود دهی اقتصادی نیاستی به عنوان وسیله‌ای برای پوشش آسیب بیش از حد به منابع اجتماعی و یا طبیعی در نظر گرفته شود. به سخن دیگر توسعه پایدار صنعت گردشگری از لحاظ اقتصادی به صرفه و قابل دوام بوده و به طور طبیعی حساس به منابع فرهنگی، محیط و اکوسیستم در همان زمان است. بنابراین پایداری دربرگیرنده سیستم فراگیر و همه جانبه از پارامترهای مختلف است تا توسعه گردشگری در سطح عمیق تری تجزیه و تحلیل گردد، (Rätz and Puczko, 1998).

شکل شماره ۱: بسط مفهومی توسعه پایدار روستایی

منبع: پژوهشگران، با اقتباس از زاهدی و نجفی، ۱۳۸۴، ص ۷۲

با این مبنا باید گفت که در جهت ارزیابی پایداری در چارچوب پارادایم توسعه پایدار گردشگری روستایی، با گسترش مفهومی توسعه پایدار روستایی برابر با شکل شماره ۱ که در آن لزوم توجه به رفاه انسان و بهبود کیفیت زندگی آنها و همچنین رفاه اکوسیستم طبیعی و حفظ قابلیت زیست و منابع کمیاب بیان شده است می‌توان اذعان نمود که در ارزیابی پایداری گردشگری روستایی نیز ضرورت دارد مردم و اکو سیستم طبیعی و ابعاد آن‌ها به طور توأمان و با اهمیت برابری مورد بحث قرار گیرد. چراکه از این منظر مردم جزء مکملی از اکوسیستم به حساب می‌آیند و رفاه و آسایش یکی منوط به آسایش دیگری است. بر این مبنا، می‌توان گفت که توسعه

پایدار گردشگری روستایی نیز همانند توسعه پایدار متضمن بهکرد و حفظ آسایش هر دو نظام است. با این توصیف و همسو با نظر کو^۱ (۲۰۰۵، ص ۴۳۲) می‌توان گفت که «اگر توسعه پایدار یکی از اهداف مهم صنعت گردشگری معاصر است، پس این صنعت باید قادر به اندازه‌گیری عملکرد و اثراتش در این مناطق باشد (Fernández, J. I. P., & Sánchez Rivero, M. 2009:279).

بر این اساس اندازه‌گیری سطح پایداری به عنوان هدف اول در هر مقصد گردشگری (از جمله مناطق روستایی) تلقی می‌گردد. به منظور این که مشخص گردد که تا چه حد گسترش و توسعه گردشگری سازگار یا ناسازگار با مدل توسعه پایدار مقصد هستند یا خیر؟ و در صورتی که اهداف اصلی برآورده نشده، چه تغییراتی را بایستی بوجود آورد تا توسعه پایدار گردشگری روستایی تحقق یابد؟ از این رو به منظور اجتناب از اثرات نامطلوب و ناپایدار و یا به حداقل رساندن آن‌ها، ضرورت دارد تا تصمیم‌گیران از همه عوامل که نقشی راهبردی در فرایند توسعه پایدار گردشگری روستایی دارند، آگاه باشند. بنابراین اندازه‌گیری میزان پیشرفت در نواحی روستایی که به سوی توسعه پایدار صنعت گردشگری در حرکت هستند، با یک رویکرد نظام وار و همه جانبه به وسیله روش‌ها، ابزارها و شاخص‌های ارزیابی اندازه‌گیری پایداری که به عنوان یکی از مجموعه ابزارهای مفید، قابل قبول و سودمند تلقی می‌شوند، امکان‌پذیر است که در ادامه با این موارد پرداخته می‌شود.

مفهوم ارزیابی پایداری

متون ارزیابی نشان می‌دهد که ارزیابی بیش از این که عمل تصمیم‌گیری در مورد این که «چه چیز غلط است» باشد، تلاشی است برای مشخص کردن این که «چه چیز می‌تواند بهبود» یابد. (بدری، افتخاری، ۱۳۸۲: ۱۰). بنابر این ارزیابی را می‌توان تحلیل فرآیندی و نظامند عملکرد، کارایی و تأثیر در ارتباط با اهداف نامید که منظور نهایی آن صدور حکم نیست، بلکه ترجیحاً ترسیم درس‌هایی از تجارب به منظور انطباق و سازگاری اقدامات موجود و برای اصلاح و بهبود تلاش‌های آینده است (فراهانی،

۱۳۸۵، ص ۹۷). هدف عمده از ارزیابی این است که میزان موفقیت، برنامه‌ریزی و مدیریت سیاست را در حصول به اهداف مورد نظر اندازه‌گیری، سنجش و مقایسه نماید. این کار از طریق روش‌ها و ابزارهای ارزیابی (شکل شماره ۲) قابل انجام است. به طور معمول ارزیابی شامل سه عنصر است: ۱- تشخیص آسیب‌ها که توضیح می‌دهد چرا عمل ارزیابی مورد نیاز است، ۲- نظارت که پیشرفت آن را دنبال می‌کند؛ ۳- ارزشیابی که نتایج مربوط به پیشرفت و برون‌داد را ترسیم می‌نماید (بدری، افتخاری ۱۳۸۲، ص ۱۱). از طرف دیگر ارزیابی از نظر موضوع به ارزیابی زیست محیطی (یا پیامدهای زیست محیطی)، ارزیابی اجتماعی (پیامدهای اجتماعی) و ارزیابی اقتصادی (یا بررسی پیامدهای اقتصادی) قابل تفکیک است (موسی کاظمی، محمدی، ۱۳۷۹: ۸۸؛ بدری، افتخاری، ۱۳۸۲: ۷۲؛ فراهانی، ۱۳۸۵: ۹۷) که در صورت یکپارچه دیدن آن‌ها باهم و به صورت فرآیندی این نوع ارزیابی در حوزه ارزیابی پایداری توسعه محسوب می‌گردد. لذا از این منظر ارزیابی پایداری، به طور فزاینده‌ای به عنوان ابزاری مهم برای کمک به تغییر برای حرکت به سوی پایداری دیده می‌شود. چراکه مفهوم پایداری یا توسعه پایدار به طور واضح پایه‌ای برای ارزیابی پایداری است. با این توصیف ارزیابی پایداری ابزاری است که می‌تواند به تصمیم‌سازان و سیاست‌سازان مختلف از جمله برنامه‌ریزان در حوزه گردشگری کمک کند تا تصمیم بگیرند که آن‌ها چه اقداماتی را باید یا نباید در تلاش برای ساختن جامعه‌ای پایدارتر انجام دهند. با این نگاه، اعتبار ارزیابی پایداری توسعه گردشگری در این خواهد بود که بینش لازم را در خصوص تدوین برنامه‌ریزی و ارایه راهبردها و الگوهای پایدار توسعه گردشگری روستایی به دست داده و جهت تغییرات و ظرفیت تحمل‌پذیری جامعه را نشان می‌دهد. این موضوع از آن‌جا اهمیت پیدا می‌کند که مشخص می‌کند که چگونه می‌بایست فرایند سیاست‌های توسعه گردشگری روستایی (سطح، نوع و کیفیت توسعه) را تدوین و تبیین کرد و این امر خود نیازمند به کارگیری روش‌ها و ابزارهای ارزیابی پیشرفت به سوی پایداری است که در ادامه به این روش‌ها و ابزارها پرداخته می‌شود.

روش‌ها و ابزارهای ارزیابی پایداری

عموماً روش‌ها و ابزارهای ارزیابی پایداری با در نظر داشتن مفاهیم پیش گفته، تلاش دارند تا رشد اقتصادی جوامع را در کنار وضعیت خدمات اجتماعی، فرهنگی و ارزش‌های زیست - محیطی جامعه بررسی کنند. در این روش‌ها پایداری توسعه با ملاحظه پاسخ‌گویی آن به نیازهای حال و آینده نسل‌ها، حفاظت و توسعه سرمایه‌های طبیعی و سرمایه‌های انسانی و اجتماعی بررسی می‌شود. (برارپور، ۱۳۸۷: ۴). در این راستا، نس و همکاران^۱ (۲۰۰۷) یک چارچوب جامع برای ابزارهای ارزیابی پایداری را توسعه داده‌اند که از سه چتر یا طبقه کلان تشکیل شده که عبارتند از: (۱) شاخص‌ها/معیارها، که بیش‌تر به صورت غیر یکپارچه و یا یکپارچه تقسیم می‌شوند، (۲) ارزیابی مبتنی بر محصول با تمرکز بر روی مواد و یا جریان انرژی از محصول یا خدمات از دیدگاه چرخه حیات، و در نهایت (۳) ارزیابی یکپارچه، که مجموعه‌ای از ابزارهاست که معمولاً بر روی تغییر راهبرد و سیاست یا اجرای یک پروژه متمرکز می‌شوند. (Singh R. et al., 2009: 196) در این میان، لازم به ذکر است که شاخص‌ها/معیارهای پایداری در فرایند اندازه‌گیری پایداری دارای نقش کلیدی هستند. چراکه امروزه به طور معمول این موضوع پذیرفته شده که برای پیوند بین موضوعات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی و نشان دادن روابط متقابل قدرت «شاخص‌های پایداری» ابزار بسیار سودمندی به حساب می‌آیند (رضوانی، ۱۳۸۸: ۱۴۷) چراکه، شاخص‌ها ابزارهای هستند که عموماً حالتی خاص از توسعه اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی را در یک منطقه به صورت کمی و کیفی ارائه می‌دهند و می‌توانند برای تجزیه و تحلیل عملکرد و پیش‌بینی عملکرد چیزی در آینده استفاده شوند. شاخص می‌تواند به توصیف داده‌ها به شکلی ساده کمک کند و به این ترتیب می‌توان برای کمک به تصمیم‌گیری‌ها از آن‌ها استفاده کرد. (Rorarius J. , 2007:13). برابر مطالعات، عمومیت یافته‌ترین و کاربردی‌ترین روش برای ارزیابی پایداری، شاخص‌ها/معیارهای آنها هستند که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از شاخص‌های فشار زیست

1. Ness at all.

محیطی^۱، جاپای بوم شناختی^۲، تولید ناخالص ملی^۳، شاخص‌های اجتماعی^۴، شاخص توسعه انسانی^۵، شاخص‌های پایداری زیست-محیطی^۶ و شاخص‌های توسعه پایدار^۷. در بین مجموعه شاخص‌های مذکور، شاخص‌های توسعه پایدار (SDI)^۸ به دنبال ارائه تصویری کامل از سیستم اجتماعی، اقتصادی و محیطی با یک روش یکپارچه، برای منعکس کردن ماهیت پایداری به شکلی جامع از توسعه پایدار است" (Curry, & Maguire, 2007: 2) از شاخص‌های توسعه پایدار در سطح بین‌المللی (به عنوان مثال سازمان ملل متحد، اتحادیه اروپا)، منطقه ای (به عنوان مثال کشورهای شمال اروپا)، ملی (به عنوان مثال ایرلند) و سطوح محلی استفاده می‌شود. هدف ایده بر این مبنا است که جمع‌آوری و ترکیب شاخص‌های مختلف به شکل ترکیبی می‌تواند ابعاد مختلف اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی پایداری را اندازه‌گیری نماید. که با تجزیه و تحلیل چند بعدی از توسعه پایدار، کمک‌های کارآمدی برای گسترش، تعدی و یا تفسیر سیاست‌ها و تصمیم‌گیری‌ها ارائه می‌کند (Curry, & Maguire, 2007:27) نشان دادن این شاخص‌ها به عنوان ابزار مدیریتی از طریق مدل‌های اندازه‌گیری پایداری امکان‌پذیر است.

مدل‌های اندازه‌گیری پایداری بر مبنای شاخص‌ها

این مدل‌ها از هنگام طرح نظریه توسعه پایدار و به ویژه شاخص‌های آن، زمینه بروز و ظهور یافته‌اند. برخی از مدل‌ها به گونه‌ای سازمان یافته است که صرفاً به عنوان مدل اندازه‌گیری تلقی نمی‌شود، بلکه بسته ای واحد با شاخص‌های تعریف شده است که فرایند طراحی و اندازه‌گیری شاخص‌های پایداری را به طور همزمان و

1. Environmental Pressure Indicators
2. Footprint indicator
3. Gross National Production
4. Social Indicators
5. Human Development Index
6. Environmental Sustainability Index
7. Sustainable Development Indicators
8. Sustainable Development Indicators

توأمان در برداشته و به عبارتی امکان دخل و تصرف و جایگزینی در آن‌ها وجود ندارد. دلیل آن، این موضوع است که نمی‌توان بدون شاخص در این زمینه اقدام کرد. افزون بر این با توجه به وسعت موضوع، تدوین رهیافت‌های جامع در کاربرد شاخص‌ها به چالشی قابل توجه تبدیل شده است. در حال حاضر روش‌های زیادی ابداع شده که به جنبه‌های متفاوتی از توسعه پایدار و ارزیابی پایداری اشاره دارند و به صورت یک تصویر کلی در کنار هم قرار می‌گیرند و بعضی دیگر هم به تبادل نظر درباره شاخص‌ها می‌پردازند. یکی از مطالعات دقیق انجام گرفته در این زمینه کار باسل^۱ (۱۹۹۸) است. وی پنج مدل برای ارزیابی پایداری بر اساس شاخص‌ها و معرف‌ها ارائه کرده که عبارتند از ۱- جای پای اکولوژیکی^۲ ۲- میزان سنج یا بارومتر پایداری^۳ ۳- انتخاب ویژه یا آزمون و خطای معرف‌ها ۴- چارچوب فشار- فشار- وضعیت موجود - واکنش^۴ ۵- رویکرد اندام وار^۵ (Bossel, 1999: 13-14).

(14) افزون بر این در فرایند تکاملی ادبیات پایداری، می‌توان به مدل‌های دیگری همانند کب وب (رادار پایداری) ، داشبوردهای پایداری و روش‌های تحلیل چند معیاری برای اندازه‌گیری و ارزیابی پایداری بر اساس شاخص‌های پایداری اشاره کرد.

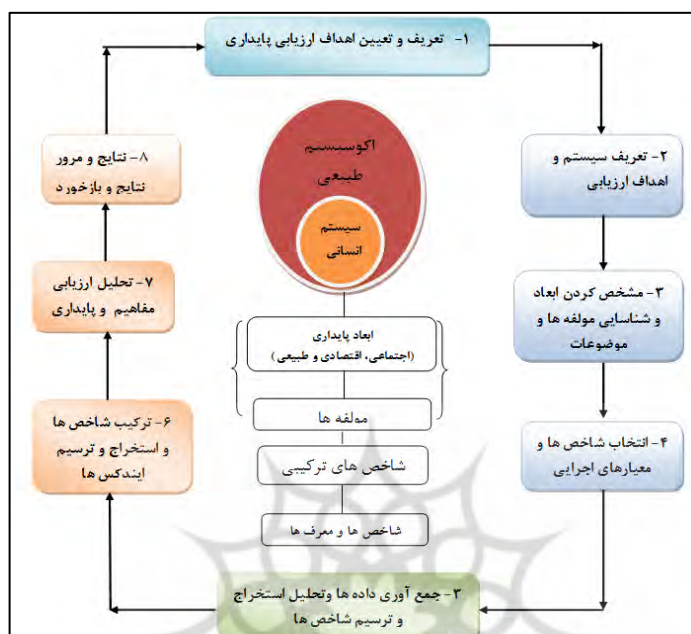
بر اساس ادبیات ارزیابی پایداری گردشگری، عموماً مدل‌های ارزیابی توسعه پایدار گردشگری در صدد هستند تا مسیری منظم و سازمان‌دهی شده را برای ترکیب و سنجش شاخص‌ها فراهم کند به طوری که سیاست‌گذاران بتوانند در مورد وضعیت سلامت (کیفیت سیستم) انسان و اکوسیستم برای یک مقصد نتیجه‌گیری کنند. با این وجود هر کدام از روش‌های مذکور دارای مزایا و معایبی می‌باشند. اما استفاده از یک روش ترکیبی در خصوص ارزیابی توسعه پایدار گردشگری می‌تواند بسیار مؤثر باشد. لذا در مطالعه حاضر برای ارزیابی پایداری گردشگری

-
1. Bossel
  2. Ecological Footprint
  3. Barometr of Sustainability
  4. Pressure – state - action
  5. Systemic Approach

روستایی در روستاهای تاریخی - فرهنگی کشور با توجه به رویکرد نظامند ارزیابی پایداری از روش‌های تحلیل چند معیاره خبره محور همانند دلفی به منظور تدوین معرف‌ها و شاخص‌ها و از روش‌های بارومتر و رادار پایداری جهت ارزیابی پایداری گردشگری روستایی استفاده شده است.

روش‌شناسی تحقیق

با توجه به رویکرد اصلی مقاله، که پارادایم توسعه پایدار گردشگری روستایی یعنی رویکرد همه جانبه با تحلیل یکپارچه و نظام مند پایداری می‌باشد، روش‌شناسی مورد استفاده، جهت ارزیابی پایداری گردشگری در نواحی روستایی نیز به صورت نظام‌وار و همه جانبه‌نگر با تأکید بر روش‌شناسی توصیفی - تحلیلی و شیوه‌های ترکیبی شامل زمینه‌یابی (پیمایشی)، کیفی و کمی است. لازم به ذکر است که در این مقاله به منظور گردآوری اطلاعات از روش‌های اسنادی و کتابخانه‌ایی و روش‌های میدانی پرسشنامه و مصاحبه با مردم، مسئولین و گردشگران بهره گرفته شده است. جامعه آماری مورد مطالعه شامل سه گروه جامعه میزبان (مردم)، مسئولان محلی و گردشگران می‌باشد که سن آن‌ها بالای ۱۸ سال می‌باشد. برای تعیین حجم نمونه از مردم از فرمول کوکران استفاده شد و تعداد ۳۸۰ نفر از سرپرستان خانوار انتخاب و مورد پرسش قرار گرفتند، برای انتخاب نمونه از گردشگران با توجه به تعداد متوسط آن‌ها (طبق برآوردی که به عمل آمد) تعداد ۳۵۰ نفر از گردشگران انتخاب شد و برای مسئولان تعداد ۵۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب گردید.

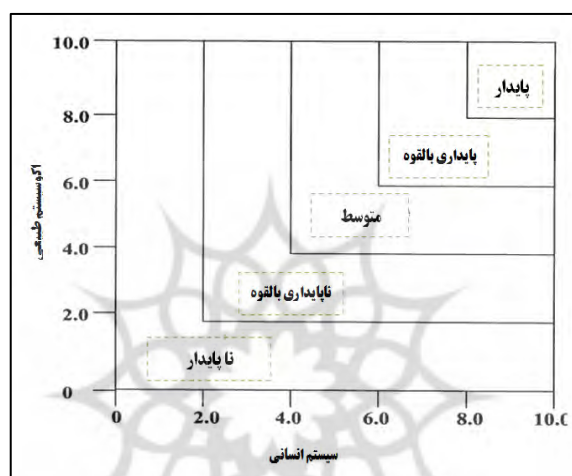

نمودار شماره ۱: فرایند ارزیابی پایداری توسعه گردشگری روستایی

مطابق نمودار شماره ۱ فرایند روش‌شناسی تحقیق، با تأکید بر روش‌شناسی توسعه پایدار گردشگری روستایی در هشت مرحله برابر انجام شد. ابتدا پس از تعریف و تعیین اهداف پایداری، چارچوب مفهومی ارزیابی پایداری گردشگری در قالب کیفیت سیستم انسانی و اکوسیستم طبیعی مشخص شده و سپس ابعاد و شاخص‌های کلیدی پایداری گردشگری روستایی تبیین گردید (جدول شماره ۲) و در مرحله بعد با بررسی و استفاده از تجارب جهانی (سازمان‌های ملی و بین‌المللی)، کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه و تحقیقات مستقل توسط پژوهشگران برای عملیاتی کردن مفاهیم، شاخص‌های پایداری توسعه گردشگری طراحی گردید و به منظور بومی شدن آن‌ها با شرایط و مقتضیات روستاهای کشور از دید خبرگان و متخصصان داخلی نظرخواهی شد و تعداد ۸۰ شاخص نهایی جهت ارزیابی پایداری توسعه گردشگری روستایی در کشور انتخاب و به صورت گویه‌ها در پرسشنامه در

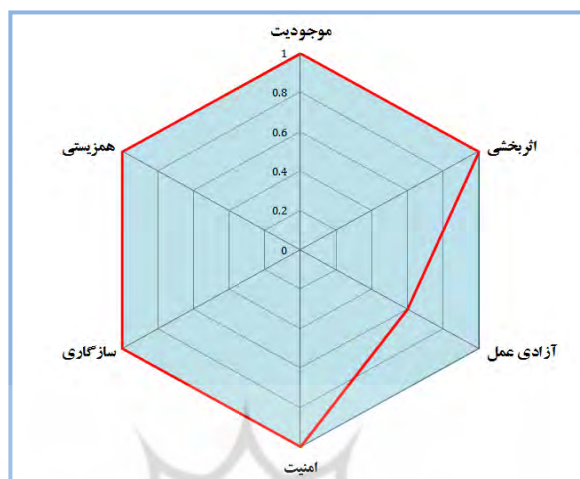
سطوح مختلف جامعه آماری توزیع و جمع آوری، گردید. در نهایت اطلاعات پس از ترکیب و تلفیق اطلاعات جمع آوری شده، با استفاده از روش‌های آماری و ابزارهای ارزیابی پایداری نظیر بارومتر پایداری^۱ (شکل شماره ۲) و رادار پایداری (شکل شماره ۳)، به اندازه‌گیری این شاخص‌ها و تحلیل داده‌ها در سطح روستاهای مورد مطالعه پرداخته شد.

شکل شماره ۲: بارومتر (فشارسنج) پایداری گردشگری

از ۰.۰ - ۲.۰ = بد، ۲.۱ - ۴.۰ = ضعیف، ۴.۱ - ۶.۰ = متوسط، ۶.۱ - ۸.۰ = خوب، ۸.۱ - ۱۰.۰ = عالی. نتایج سطوح پایداری ممکن است مطابق با تمایلات مقصدهای گردشگری متفاوت باشد. (همانند ۲ بخشی: پایدار و ناپایدار، سه بخشی: پایدار، متوسط و ناپایدار، و ۴ بخشی: پایدار، پایداری بالقوه، ناپایداری بالقوه و ناپایدار و ...)

منبع: بل، سیمون و مورس، استنفان، ۱۳۸۵، صص ۷۹ - ۸۰

شکل شماره ۳: رادار پایداری یا راهنمای ستاره ای شکل توسعه پایدار^۱

دایره وسط دیاگرام (واحد دایره) منطقه عدم دوام (ناپایداری) را نشان می دهد. اگر ارضای هر یک از ۶ محور (نسبت میزان واکنش به تهدید) کمتر از یک باشد (مانند آزادی عمل در دیاگرام بالا) در داخل محدوده دایره می افتد و ناپایداری را نشان میدهد

۱. تعاریف و ویژگی های و معیارهای اساسی نظام های پایدار:

وجودیت: نظام با وضعیت نرمال محیطی سازگار بوده و قادر به زیست باشد. اطلاعات، انرژی، مواد اولیه ای که برای پایداری نظام ضروری هستند باید در دسترس باشند. اثر بخشی: نظام باید در بلند مدت در تعادل بوده و مفید واقع شود (نه موثر) برای امنیت منابع کمیاب (اطلاعات، مواد و انرژی) و اثر محیطی آن تلاش کند. همزیستی: نظام باید قابلیت سازگاری با چالش های حاصل از دگرگونی محیطی را از راه های گوناگون داشته باشد. امنیت: نظام باید توان حفاظت خویش از آثار زیان بخش تغییرات محیطی، یعنی شرایط متغیر، بی ثبات و غیر قابل پیش بینی خارج از حالت نرمال محیط طبیعی را داشته باشد. سازگاری: نظام باید از توان یادگیری، سازگاری و خودسازمانی برای ایجاد پاسخ های مناسب در برابر چالش های ناشی از تغییرات محیطی، برخوردار باشد. آزادی عمل: نظام باید اختیار و توان اصلاح رفتار خود را به منظور توجه ویژه به رفتار و علایق (جهت گیریهای) دیگر (عاملان) نظامها در محیط خویش، داشته باشد (Bossel, 1999, 31).

جدول شماره ۲: رهیافت و چارچوب سازماندهی شاخص‌ها
(ابعاد، شاخص‌ها و معرف‌های سنجش پایداری)

سیستم	ابعاد (زیر سیستم)	شاخص‌های ترکیبی	معرف‌های تبیین کننده پایداری گردشگری		
سیستم انسانی	پایداری اجتماعی - فرهنگی	رعایت حقوق انسانی	رعایت احترام به میهمان، رعایت حقوق زنان و سالمندان، رعایت حقوق کار، رضایت از کیفیت		
		پایداری اجتماعی - فرهنگی	بهبود کیفیت زندگی (رعایت زندگی شرافتمندانه)	توسعه خدمات اجتماعی و زیرساخت‌های محلی، رضایت از کیفیت اشتغال و درآمد، بهداشت و سلامتی، احساس رضایت جامعه محلی از گردشگری، امنیت اجتماعی	
		پایداری اجتماعی و فرهنگی	حفاظت از الگوهای اجتماعی و فرهنگی	حمایت و ارتقا الگوهای اجتماعی و فرهنگی، حفاظت از میراث فرهنگی و بافت تاریخی روستا	
		پایداری نهادی و سیاسی	مشارکت و کنترل محلی	مشارکت در برنامه‌ریزی، تصمیم‌گیری، اجرا و بهره برداری، اداره نهادهای محلی	
		پایداری نهادی و سیاسی	ظرفیت نهادی	دسترسی به اطلاعات و ارتباطات ساختار نهادی	
	پایداری اقتصادی	پایداری اقتصادی	عدالت و رفاه اقتصادی	درآمد و اشتغال، توزیع درآمد و عایدی، توزیع فرصت‌های شغلی، توزیع قدرت، کاهش فقر و فقر زدایی	
			پایداری اقتصادی	ثبات اقتصادی	تقویت اقتصاد محلی و نشاط طولانی مدت، تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی روستا، کاهش آسیب پذیری
		پایداری ساختار تولید و خدمات گردشگری	کیفیت فرآورده‌ها و خدمات گردشگری	رضایتمندی گردشگران، کیفیت خدمات و تجربه گردشگری، کیفیت محصولات و فرآورده‌های گردشگری	
		پایداری محیطی	پایداری منابع اکوسیستم (آب، خاک و هوا ..)	منابع سرزمین	استفاده بهینه از زمین، منابع آب (مصرف و کیفیت)، پوشش گیاهی و مراتع، کیفیت هوا و منظر
			تأثیرات عمومی محیطی	حمایت از گونه‌های جانوری و گیاهان	حفظ تنوع محیطی (گیاهی و جانوری)، اکوسیستم‌های حساس
تأثیرات عمومی محیطی	ظرفیت تحمل		فشار محیطی، فشار اجتماعی		
سیستم طبیعی	مدیریت و سیاست‌های محیطی	مدیریت و مدیریت محیط	برنامه‌ریزی و مدیریت		
		مدیریت و سیاست‌های محیطی	تولید و مدیریت مواد زاید، مدیریت سیستم فاضلاب		
	مدیریت و سیاست‌های محیطی	آگاهی‌های زیست محیطی	تقویت آگاهی‌های زیست محیطی		
	مدیریت و سیاست‌های محیطی	مسائل جهانی	مصرف انرژی، تغییرات اقلیمی و گرم شدن زمین		

منبع: یافته‌های تحقیق، پژوهشگران، ۱۳۸۹

ترسیم وضعیت روستاهای مورد مطالعه

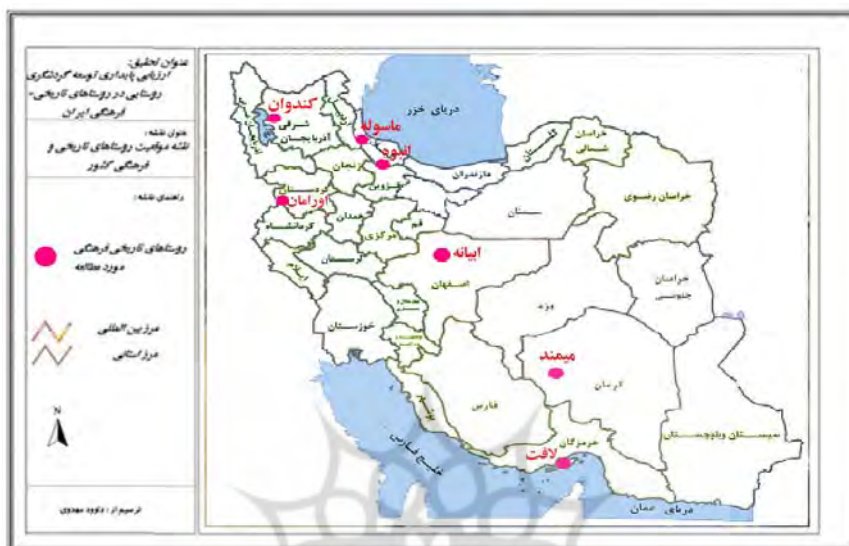
محدوده مورد مطالعه شامل ۷ روستای تاریخی فرهنگی - کشور (ماسوله، کندوان، اورامان تخت، ایبانه، میمند، انبوه و لافت) می‌باشد که این روستاها با توجه شاخص‌ها و عوامل تعیین کننده عملکرد گردشگری (همانند دارا بودن آثار ثبت شده ملی و جهانی، دارا بودن بافت تاریخی و یا سبک معماری خاص یا مراسم فرهنگی تعریف شده در زمان خاص، دارا بودن جمعیت ثابت، و هم‌چنین دارای حوزه کنش ملی و بین‌المللی) انتخاب شده‌اند. به لحاظ ویژگی‌های طبیعی (مطابق جدول شماره ۳) این روستاها اغلب در مناطق کوهستانی (بجز روستای لافت) و خوش آب و هوا واقع شده‌اند و به لحاظ وضعیت اجتماعی، روستاهای مورد مطالعه دارای جمعیت ثابت هستند که بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵، بیش‌ترین جمعیت مربوط به روستای لافت با ۳۸۹۹ نفر و کم‌ترین جمعیت مربوط به روستای ایبانه با ۳۰۱ نفر جمعیت می‌باشد. از نظر منابع و جاذبه‌های گردشگری، روستاهای میمند و کندوان دارای بافتی تاریخی با خانه‌هایی دست‌کند در دل صخره و کوه می‌باشند و روستای ایبانه، اورامان و انبوه علاوه بر بافت و معماری تاریخی دارای مراسم فرهنگی و پوشاک محلی هستند و روستای ماسوله نیز علاوه بر بافت سنتی و محلی دارای جاذبه‌های طبیعی فراوانی است. از این رو، این روستاها به سبب داشتن جاذبه‌های فراوان تاریخی، فرهنگی و طبیعی برخوردار بودن قدمت بسیار طولانی از یک سو فرصتی را برای تأمین نیازها و خواسته‌های فزاینده گردشگران و علاقه‌مندان به فضاهای تاریخی و جذاب را ایجاد کرده و از سوی دیگر زمینه تجدید حیات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خویش را از این طریق فراهم ساخت‌ه‌اند و از این راه توانسته‌اند گردشگران داخلی و بین‌المللی بی‌شماری را به خود جذب نمایند. اهمیت جاذبه‌های روستاهای تاریخی و فرهنگی کشور به اندازه‌ای است که در یک نمونه کوچک آن روستای باستانی و سه هزار ساله میمند از طرف یونسکو جایزه ۲۰ هزار دلاری بین‌المللی (ملینا مرکوری) را به دلیل حفظ میراث و مدیریت تداوم زندگی به خود اختصاص داده است. (نوروزی، ۱۳۸۴: ۱) با این وجود بررسی‌های انجام

گرفته از این روستاها نشان می‌دهد که متاسفانه از فرصت‌های حاصل از گردشگری برای توسعه این مناطق بهره برداری مناسبی نشده و در مقابل تهدیدهای آن بعضاً تحقق یافته است. به طوری که هم اکنون ماسوله و میمند به نمایشگاه توریستی تبدیل شده‌اند که تنها برای افرادی که به آنجا می‌آیند زنده هستند و ایانه در حال تبدیل شدن به یک منطقه غیر مسکونی است و ساکنان این روستاها از یک سو با فشار سازمان‌های متولی گردشگری کشور برای باقی ماندن در همان شکل سنتی خود و از سوی دیگر با تأمین نیازهای معیشتی خود روبرو هستند که با امکانات زندگی مدرن امروزی با سهولت بیش‌تری مرتفع می‌شود. علاوه بر این روستاهای تاریخی-فرهنگی کشور با چالش‌های دیگری از قبیل تخریب آثار تاریخی و بافت کهن روستاها، از بین رفتن آداب و رسوم و مراسم فرهنگی، مهاجرت ساکنین و متروک شدن تعدادی از خانه‌ها، احداث بناهایی جدید با معماری غیر متعارف بومی و محلی، آلودگی، از بین رفتن حیات جانوری و... روبرو هستند که ضرورت شناخت و ارزیابی عوامل ناپایداری به منظور یافتن راه‌حلی برای پایدار کردن توسعه و حفاظت از آن‌ها را دو چندان می‌نماید.

جدول شماره ۳: موقعیت و مشخصات جغرافیایی، اجتماعی و گردشگری روستاهای

مورد مطالعه

نام روستا	موقعیت جغرافیایی، سیاسی و اداری			ارتفاع از سطح دریا	جمعیت (۱۳۸۵)	جاذبه‌های ثبت ملی و جهانی	بافت تاریخی و فرهنگی خاص	مراسم				
	استان	شهرستان	بخش						دهستان	طول و عرض جغرافیایی	نوع روستا	تعداد جمعیت
ماسوله	گیلان	فومن	سرداز	ماسال	۳۷ و ۹۱۳	۴۸ و ۵۹۱۴	✓	✓	۱۸۱	۵۵۹	۱۰۵۰	کوهستانی
کندوان	آذربایجان شرقی	اسکو	مرکزی	سهند	۳۷ و ۴۸۱۵	۴۶ و ۱۳۰۸	✓	✓	۱۷۶	۶۰۱	۲۴۰۰	کوهستانی
ایانه	اصفهان	نطنز	مرکزی	برزرد	۳۶ و ۳۳	۳۶ و ۳۵	✓	✓	۱۶۰	۳۰۵	۲۲۲۰	کوهستانی
میمند	کرمان	شهربابک	مرکزی	میمند	۳۰ و ۱۴	۳۰ و ۲۱	✓	✓	۱۷۱	۶۷۳	۲۲۴۰	کوهپایه
لافت	هرمزگان	قشم	مرکزی	حومه	۲۶ و ۵۴	۲۳ و ۲۸	✓	✓	۷۵۵	۳۸۹۹	۱۰	ساحلی
اورامان	کردستان	سروآباد	اورامان	اورامان	۳۵ و ۱۵	۴۲ و ۱۶	✓	✓	۶۴۱	۳۰۰۰	۱۴۵۰	کوهستانی
انویه	گیلان	رودبار	عمارلو	کلیشم	۳۶ و ۳۹	۳۹ و ۱۱	✓	✓	۱۷۷	۶۱۳	۱۳۰۰	کوهستانی

نقشه شماره ۱: موقعیت جغرافیایی روستاهای مورد مطالعه در ایران

یافته‌ها

همان‌گونه که در ادبیات مقاله عنوان شد توسعه پایدار گردشگری روستایی دارای ابعاد گوناگونی است که می‌توان آن را در قالب چارچوب‌های مفهومی و مدل‌های مختلف مورد بررسی و ارزیابی قرار داد. بر این اساس و با توجه به چارچوب انتخابی مقاله که مبتنی بر پارادیم توسعه پایدار گردشگری روستایی و در قالب سه بعد مهم پایداری یعنی محیط، اقتصاد و اجتماع است، در این پژوهش به منظور آزمون و ارزیابی سطح پایداری توسعه گردشگری روستایی در روستاهای تاریخی-فرهنگی کشور به بررسی و تحلیل این ابعاد در جامعه نمونه پرداخته شد. برای محاسبه شاخص‌های پایداری در هر یک از ابعاد در مرحله اول شاخص‌های مورد مطالعه هم جهت شده و سپس کمیت‌های مختلف حاصله به داده‌های نسبی بی‌مقیاس تبدیل گردید. برای انجام این کار میزان حداقل و حداکثر هر معرف معین شد و دامنه تغییرات به دست آمد. سپس مقدار حداقل از مقدار عددی هر معرف

کم و حاصل بر دامنه نوسانات تقسیم گردید تا داده های نسبی بی مقیاس بین صفر تا یک به دست آید. در نهایت از داده های نسبی حاصل شده برای تک تک معرف ها در هر یک از ابعاد سه گانه میانگین گیری به عمل آمد و عدد حاصل شده به عنوان شاخص پایداری گردشگری در هر یک از ابعاد منظور گردید. برای تبدیل محاسبات کمی به مقادیر کیفی نیز از طبقات پنج گانه پرسکات آلن که در جدول شماره ۴ ارائه گردیده، استفاده شده است

جدول شماره ۴: طبقات پنج گانه پرسکات آلن جهت طبقه بندی سطوح پایداری

رتبه	ارزش	معادل	وضعیت
۱	۱۰۰-۸۱	۱۰۰-۸۱	پایدار
۲	۸۰-۶۱	۸۰-۶۱	پایداری بالقوه (خوب)
۳	۶۰-۴۱	۶۰-۴۱	متوسط
۴	۴۰-۲۱	۴۰-۲۱	ناپایداری بالقوه (ضعیف)
۵	۲۰-۰	۲۰-۰	ناپایدار

منبع: پژوهشگران، با اقتباس از پرسکات آلن، ۱۳۸۱

ارزیابی ابعاد توسعه پایدار گردشگری روستایی در روستاهای مورد مطالعه

با توجه به معرف های پایداری، وضعیت پایداری روستایی در جامعه نمونه از سه دیدگاه سرپرست خانوار (مردم)، مسئولان و گردشگران مورد ارزیابی قرار گرفت که نتایج آن در جدول ها و نمودارهای زیر ارائه شده است.

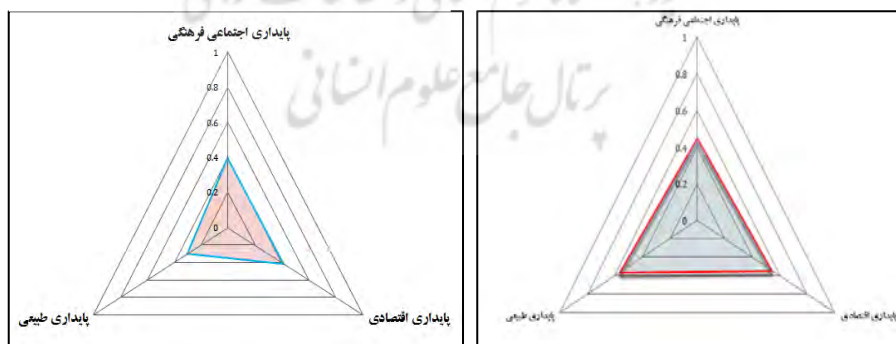
جدول شماره ۵: وضعیت ابعاد پایداری در روستاهای نمونه از دیدگاه پاسخ گویان

پایداری کل	پایداری طبیعی	پایداری اقتصادی	پایداری اجتماعی فرهنگی	
۰.۵۱۹	۰/۵۶۳	۰/۵۴۳	۰/۴۵۱	سرپرست خانوار (مردم)
۰.۳۷۰	۰/۳۰۰	۰/۴۱۶	۰/۳۹۴	مسئولان
۰.۵۸۴	۰/۴۹۷	۰/۵۶۳	۰/۶۹۳	گردشگران
۰.۴۹۱	۰/۴۵۴	۰/۵۰۷	۰/۵۱۲	کل

منبع: یافته های میدانی پژوهشگران، ۱۳۸۹

نتایج به دست آمده (جدول شماره ۵ و نمودارهای شماره ۲، ۳، ۴ و ۵) نشان می‌دهد از دیدگاه هر سه گروه پاسخ دهنده بعد اجتماعی فرهنگی با امتیاز ۰/۵۱۲ بیش‌ترین امتیاز پایداری در بین ابعاد پایداری گردشگری روستایی در روستاهای مورد مطالعه را به خود اختصاص داده است و سپس بعد اقتصادی با امتیاز ۰/۵۰۷ در رتبه بعدی و در نهایت بعد طبیعی کم‌ترین امتیاز را به خود اختصاص داده است. این بدین معنی است که روستاهای تاریخی-فرهنگی نمونه به لحاظ شاخص‌های اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی از وضعیت بهتری برخوردار هستند و از نظر طبیعی با توجه به تخریب آثار تاریخی و جاذبه‌ها و منابع طبیعی و آلودگی مناظر و چشم اندازهای روستایی در روستاهای نمونه از وضعیت ناپایدارتری برخوردار هستند. بنابراین مقایسه نتایج حاصله در بین روستاهای مورد مطالعه از نظر ابعاد سه گانه پایداری گردشگری بیانگر این مطلب است که از دیدگاه مردم و مسئولان اغلب روستاها دارای پایداری متوسطی هستند که در بین آن‌ها روستای میمند و ماسوله در این بعد وضعیت بهتری را دارا می‌باشند و از دیدگاه گردشگران پایداری ابعاد در بین این روستاها دارای دامنه ای متغیر از پایداری متوسط تا پایداری خوب است که در بین آن‌ها روستای ماسوله از وضعیت بهتری برخوردار می‌باشند.

نمودار ۲: وضعیت پایداری گردشگری در روستاهای مورد مطالعه از دیدگاه مردم
نمودار ۳: وضعیت پایداری گردشگری در روستاهای مورد مطالعه از دیدگاه مسئولان

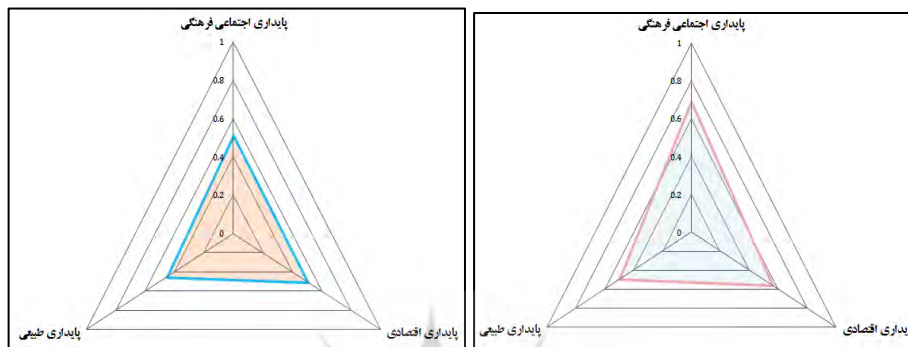

منبع: یافته‌های میدانی پژوهشگران، ۱۳۸۹

منبع: یافته‌های میدانی پژوهشگران، ۱۳۸۹

نمودار ۴: وضعیت پایداری گردشگری در روستاهای مورد مطالعه از دیدگاه گردشگران
 نمودار ۵: وضعیت کل پایداری گردشگری در از دیدگاه کلیه پاسخ‌گویان

منبع: یافته‌های میدانی پژوهشگران، ۱۳۸۹

منبع: یافته‌های میدانی پژوهشگران، ۱۳۸۹

ارزیابی توسعه پایدار گردشگری در سطح روستاهای نمونه به وسیله مدل بارومتر

در این مرحله اطلاعات گردآوری شده با استفاده از بارومتر پایداری در قالب دو شاخص رفاه اکوسیستم و رفاه بشری جهت ارزیابی سطح پایداری در روستاهای مورد مطالعه جمع و محاسبه گردید که نتایج آن در جداول و نمودارهای زیر آورده شده است

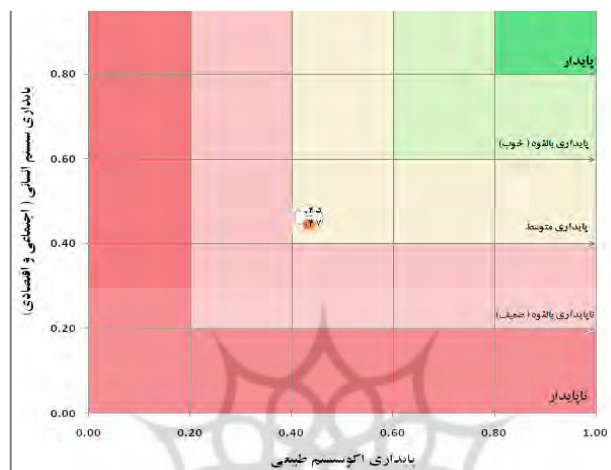
جدول شماره ۶: وضعیت کل رفاه سیستم انسانی و رفاه اکوسیستم طبیعی در روستاهای نمونه از دیدگاه پاسخ‌گویان

پایداری کل	رفاه اکوسیستم طبیعی	رفاه سیستم انسانی	
۰.۵۲۰	۰.۵۶۳	۰.۵۰۰	سرپرست خانوار (مردم)
۰.۲۹۲	۰.۳۰۰	۰.۳۳۷	مسئولان
۰.۵۴۲	۰.۴۹۷	۰.۵۸۸	گردشگران
۰.۴۵۲	۰.۴۵۴	۰.۴۷۵	کل

منبع: یافته‌های میدانی پژوهشگران، ۱۳۸۹

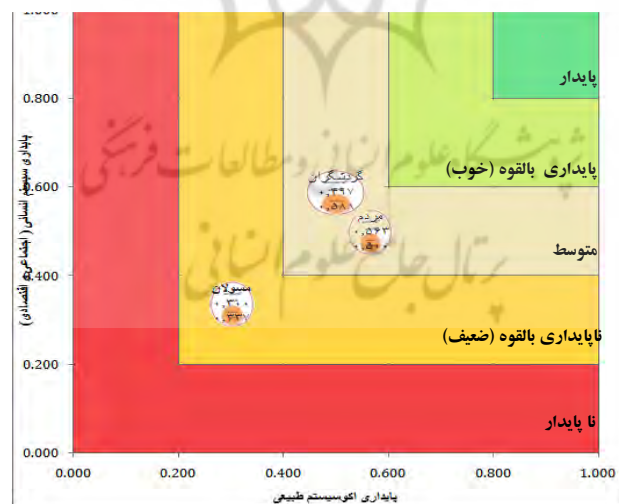
نتایج به دست آمده در جدول شماره ۶ نشان می‌دهد که از دیدگاه کلیه پاسخ‌گویان رفاه اکوسیستم طبیعی کم‌تر از رفاه انسانی است. میانگین امتیاز رفاه اکوسیستم برابر با ۰/۴۵۴ و میانگین امتیاز رفاه انسانی برابر با امتیاز ۰/۴۷۵ می‌باشد. از دیدگاه سرپرستان خانوار (مردم) این موضوع بر عکس می‌باشد. بدین معنی که برتری در این شاخص‌ها با رفاه اکوسیستم طبیعی است به گونه‌ای که میانگین امتیاز رفاه اکوسیستم طبیعی برابر با ۰/۵۶۳ می‌باشد و از میانگین رفاه انسانی که برابر با ۰/۵۰۰ می‌باشد، ۰/۰۶۳ بیشتر است. از دیدگاه مسئولان هر دو سیستم از رفاه و سطح پایداری ضعیفی برخوردار هستند. در عین حال از این دیدگاه برتری شاخص‌ها با رفاه سیستم انسانی است به گونه‌ای که میانگین امتیاز رفاه سیستم انسانی برابر با ۰/۳۳۷ می‌باشد و از میانگین رفاه اکوسیستم طبیعی که برابر با ۰/۳۰۰ می‌باشد، بیشتر است و در نهایت از دیدگاه گردشگران نیز سیستم انسانی نسبت به اکوسیستم طبیعی از وضعیت بهتری برخوردار است. به گونه‌ای که میانگین امتیاز رفاه سیستم انسانی از این دیدگاه برابر با ۰/۵۸۸ می‌باشد و از میانگین رفاه اکوسیستم طبیعی که برابر با ۰/۴۹۷ می‌باشد، بیشتر است. از این رو با توجه به نتایج به دست آمده ملاحظه می‌شود که در بین هر سه گروه پاسخ‌دهنده، نگرش و دید گردشگران نسبت به روستاهای تاریخی - فرهنگی از مردم و مسئولان بهتر بوده و از دیدگاه آن‌ها این روستاها از وضعیت انسانی و طبیعی پایداری برخوردارند. در صورتیکه بر خلاف این گروه، مسئولان نظر دیگری دارند، به صورتی که از دیدگاه آن‌ها این روستاها از وضعیت پایداری ضعیفی (با امتیاز کل برابر با ۰/۲۹۲) برخوردارند که ناشی از آگاهی و اشراف آن‌ها نسبت به وضعیت روستاها و مشکلات موجود و درگیری بیش‌تر آن‌ها با مسایل و مشکلات این روستاها نسبت به سایر گروه‌ها می‌باشد.

نمودار ۶: بارومتر وضعیت پایداری کل روستاهای مطالعه
از دیدگاه کلیه پاسخ‌گویان

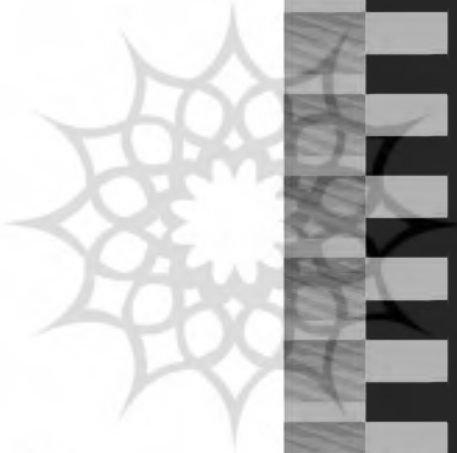
منبع: یافته‌های میدانی پژوهشگران، ۱۳۸۹

نمودار ۷: بارومتر پایداری روستاهای مورد مطالعه
به تفکیک مردم، مسئولان و گردشگران

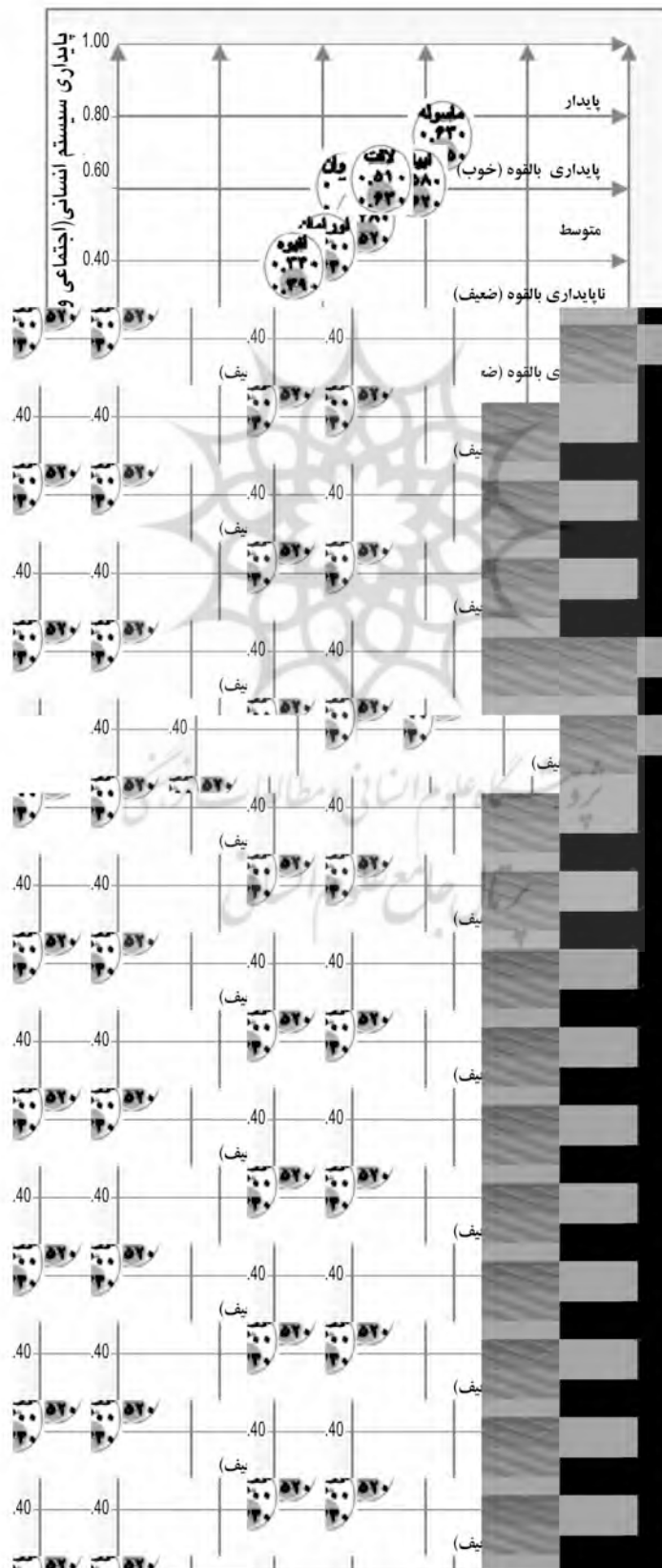
منبع: یافته‌های میدانی پژوهشگران، ۱۳۸۹

با عنایت به نمودارهای بارومتری پایداری (نمودار شماره ۷ و ۹) ملاحظه می‌شود که از دیدگاه مردم کلیه روستاهای تاریخی فرهنگی مورد مطالعه با توجه به امتیازات به دست آمده، در سطح پایداری متوسطی قرار گرفته‌اند و بیش‌ترین امتیاز پایداری متعلق به روستای میمند با نمره ۰/۵۹۰ و کم‌ترین امتیاز مربوط به روستای ایبانه با نمره ۰/۴۱۴ به دلیل وضعیت نامطلوب اجتماعی و پیری جمعیت این روستا می‌باشد. هم‌چنین با توجه به امتیازات به دست آمده از بارومتر پایداری (نمودارهای شماره ۷ و ۱۱) از دیدگاه مسئولان اغلب روستاهای تاریخی فرهنگی نمونه در سطح پایداری ضعیف قرار گرفته‌اند. از این دیدگاه بیش‌ترین امتیاز پایداری متعلق به روستای ماسوله با نمره ۰/۴۴۵ و کم‌ترین امتیاز مربوط به روستای انبوه با نمره ۰/۲۰۵ به دلیل کمبود امکانات و خدمات گردشگری در این روستا می‌باشد. این در حالی است که از دیدگاه گردشگران برخی از روستاهای تاریخی - فرهنگی مورد مطالعه همانند ماسوله و کندوان در سطح پایداری خوب و مابقی در سطح پایداری متوسطی قرار گرفته‌اند. از این دیدگاه بیش‌ترین امتیاز پایداری متعلق به روستای ماسوله با نمره ۰/۶۹۰ و کم‌ترین امتیاز مربوط به روستاهای اورامان و انبوه با نمره ۰/۴۲۰ و ۰/۴۹۰ به دلیل عدم وجود دسترسی مناسب و صعب‌العبور بودن و نیز عدم وجود امکانات و خدمات گردشگری در این روستاها می‌باشد. هم‌چنین با توجه نتایج به دست آمده (نمودار شماره ۶) ملاحظه می‌شود که از دیدگاه کلیه پاسخ‌گویان (مردم، مسئولان و گردشگران) روستاهای تاریخی فرهنگی مورد مطالعه در سطح پایداری تا حدودی متوسط قرار گرفته‌اند. از دیدگاه آن‌ها بیش‌ترین امتیاز متعلق به روستای ماسوله با نمره ۰/۵۵۵ و کم‌ترین امتیاز مربوط به روستای انبوه با نمره ۰/۳۹۲ می‌باشد.

پروفیسر کاظم علی شاہ
رہنما جامع علوم انسانی

نمودار ۱۰: بارومتر پایداری روستاهای مورد مطالعه از دیدگاه گردشگران

ارزیابی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری در سطح روستاهای نمونه با رادار

در این مرحله مطابق با روش‌شناسی از ابزار گرافیکی رادار پایداری برای تحلیل، ترکیب و نمایش ارزش شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری استفاده شده است. همان طوری که نتایج حاصله (جدول شماره ۷ و نمودارهای شماره ۱۲ و ۱۳) در مورد شاخص‌های پایداری نشان می‌دهد با وجود این که روستاهای تاریخی-فرهنگی مورد مطالعه در مجموع در چند مورد از شاخص‌های گردشگری روستایی دارای نمراتی بالاتر از حد متوسط می‌باشند، اما به طور کلی سطح نمرات به دست آمده از حد متوسط پایین تر است. چنان که رادار پایداری گردشگری (نمودار شماره ۱۳) نشان می‌دهد که نمره به دست آمده برای همه شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری روستایی پایین تر از امتیاز حد متوسط (۰.۶۰۰) می‌باشد و این بدان معنی است که اقدامات عملی زیادی برای رسیدن به توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران صورت نگرفته و هنوز مقدار قابل توجهی تا رسیدن به سطح پایداری در کل روستاهای گردشگری مورد مطالعه فاصله وجود دارد. به طوری که در حوزه شاخص‌های زیست محیطی این وضعیت بدتر است و به عنوان مثال شاخص ظرفیت تحمل محیطی و شاخص توجه به مسایل جهانی زیست محیطی با امتیازهایی برابر با ۰.۳۹۶ و ۰.۳۹۱ دارای کم‌ترین امتیاز می‌باشند که این امر بیانگر عدم توجه کافی به منابع طبیعی روستاها، تخریب جاذبه‌ها، آلودگی منابع و عدم تناسب بین تعداد زیاد گردشگران به سطح ظرفیت تحمل روستاهای مورد مطالعه و عدم پاسخ‌گویی امکانات و خدمات موجود به این تعداد گردشگر می‌باشد. نمودارهای شماره ۱۲ و ۱۳ وضعیت هریک از شاخص‌های مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۷: وضعیت شاخص‌های پایداری گردشگری در روستاهای تاریخی - فرهنگی
نمونه از دیدگاه پاسخ‌گویان (مردم و مسئولان)

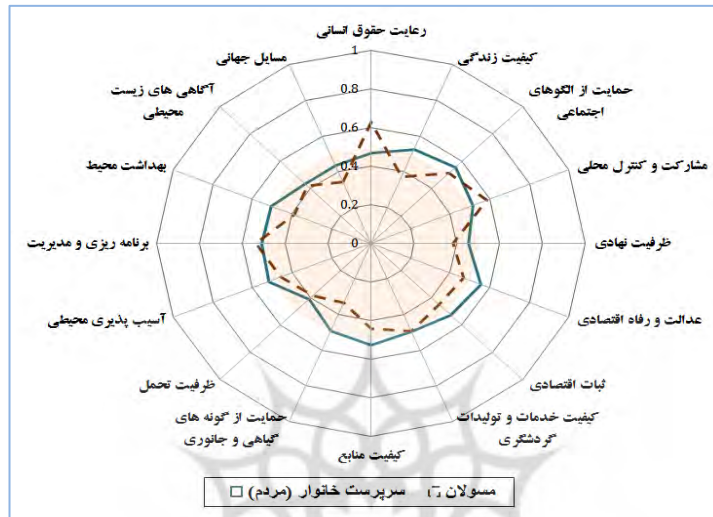
ابعاد پایداری	شاخص‌های پایداری گردشگری روستای	سرپرست خانوار (مردم)	مسئولان	کل
اجتماعی - فرهنگی	رعایت حقوق انسانی	۰.۴۶۹	۰.۶۲۷	۰.۵۴۸
	کیفیت زندگی و تأمین زندگی شرافت مندانه	۰.۵۲۷	۰.۳۷۳	۰.۴۵۰
	حمایت از الگوهای و ارزش‌های اجتماعی و محلی	۰.۵۵۷	۰.۵۱۴	۰.۵۳۶
	مشارکت و کنترل محلی	۰.۵۱۴	۰.۵۸۴	۰.۵۴۹
اقتصادی	ظرفیت نهادی	۰.۴۵۴	۰.۳۸۳	۰.۴۱۹
	عدالت و رفاه اقتصادی	۰.۵۵۴	۰.۴۶۷	۰.۵۱۱
	ثبات اقتصادی	۰.۵۲۴	۰.۴۴۹	۰.۴۸۶
	کیفیت خدمات و تولیدات گردشگری*	۰.۴۹۳	۰.۴۹۳	۰.۴۹۳
طبیعی	کیفیت منابع پایه گردشگری	۰.۵۲۶	۰.۴۴۳	۰.۴۸۴
	حمایت از گونه‌های گیاهی و جانوری	۰.۴۹۰	۰.۳۳۴	۰.۴۱۲
	ظرفیت تحمل مقصد	۰.۴۰۹	۰.۳۸۴	۰.۳۹۶
	آسیب‌پذیری محیطی	۰.۵۱۷	۰.۴۵۷	۰.۴۸۷
	برنامه ریزی و مدیریت محیطی	۰.۵۱۱	۰.۵۳۹	۰.۵۲۵
	بهداشت محیط	۰.۵۰۶	۰.۳۸۹	۰.۴۴۷
	آگاهی‌های زیست محیطی	۰.۴۳۷	۰.۴۲۱	۰.۴۲۹
	مسئایل جهانی پایداری	۰.۴۳۷	۰.۳۴۴	۰.۳۹۱

* شاخص کیفیت خدمات و تولیدات گردشگری از طریق گردشگران مورد سنجش و ارزیابی قرار گرفته است.

منبع: یافته‌های میدانی پژوهشگران، ۱۳۸۹

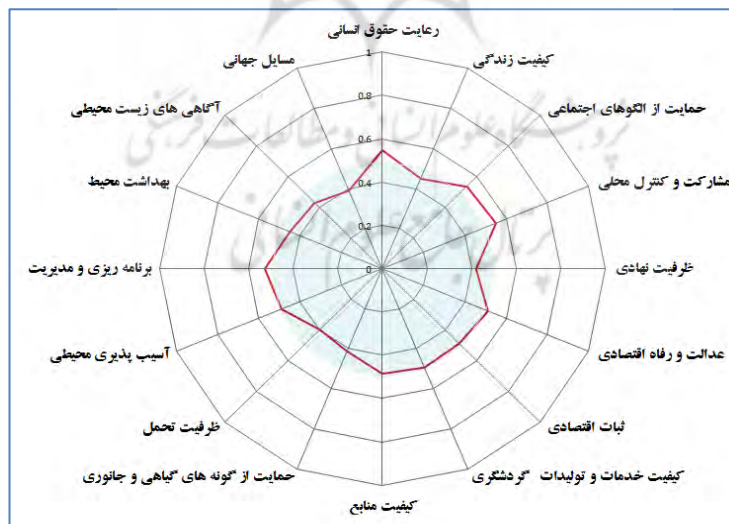

نمودار شماره ۱۲: رادار شاخص‌های پایداری روستاهای مورد مطالعه
از دیدگاه مردم و مسئولان

منبع: یافته‌های میدانی پژوهشگران، ۱۳۸۹

نمودار شماره ۱۳: رادار شاخص‌های پایداری روستاهای مورد مطالعه
از دیدگاه هر دو گروه

منبع: یافته‌های میدانی پژوهشگران، ۱۳۸۹

نتیجه گیری

براساس مطالعات انجام شده، پارادایم جدید توسعه پایدار گردشگری دارای ابعاد مختلف زیست محیطی، اجتماعی - فرهنگی و اقتصادی است. با این توصیف، به منظور ارزیابی توسعه پایدار گردشگری روستایی در مناطق روستایی مورد مطالعه چنانچه پایداری گردشگری به عنوان مفهومی که عوامل اقتصادی، اکولوژیکی و اجتماعی و فرهنگی را شامل شود، ضرورت دارد تا سیستم فراگیر و همه جانبه‌ای از پارامترها مدنظر قرار گرفته شود تا از این طریق توسعه پایدار گردشگری روستایی در سطح عمیق تری مورد تجزیه و تحلیل قرار بگیرد، لذا در مقاله حاضر نیز سعی شده با بهره گیری از ابزارهای ارزیابی پایداری هم چون بارومتر و راداری پایداری و با توجه به چارچوب انتخابی مقاله که مبتنی بر سه بعد مهم پایداری یعنی محیط، اقتصاد و اجتماع است به تحلیل این ابعاد در جامعه نمونه پرداخته شود.

نتایج به دست آمده از روش میدانی بیانگر این مطلب است که از نظر ابعاد پایداری در بین روستاهای مورد مطالعه از دیدگاه هرسه گروه بعد اجتماعی فرهنگی با امتیاز ۰/۵۱۲ بیشترین امتیاز پایداری را در روستاهای مورد مطالعه به خود اختصاص داده و سپس بعد اقتصادی با امتیاز ۰/۵۰۷ در رتبه بعدی و در نهایت بعد طبیعی کمترین امتیاز را به خود اختصاص داده است. در بین روستاهای مورد مطالعه از دیدگاه کلیه پاسخ‌گویان حداکثر امتیاز پایداری برابر با ۰/۵۸۵ متعلق به روستای ماسوله - که با سابقه‌ترین روستا به لحاظ گردشگری و پرتعدادترین گردشگر ورودی و دارای امکانات و خدمات گردشگری نسبتاً مناسب تری به نسبت سایر روستاها بوده است - برخوردار است. پس از آن نیز روستاهای میمند، کندوان، لافت اورامان واقع شده‌اند. روستای ایبانه به دلیل سالخورده شدن جمعیت و مهاجرت جوانان و روستای انبوه نیز با توجه به کمی امکانات و خدمات گردشگری و تعداد کم گردشگر ورودی نسبت به سایر روستاها از پایداری ضعیفی برخوردار است.

علاوه بر این نتایج به دست آمده از بارومتر پایداری نشان می‌دهد که در مجموع روستاهای مورد مطالعه از سطح پایداری نسبتاً ضعیفی برخوردارند و هم‌چنین از

دیدگاه کلیه پاسخ‌گویان پایداری رفاه اکوسیستم طبیعی کم‌تر از پایداری رفاه انسانی است. به طوری که میانگین امتیاز رفاه اکوسیستم برابر با ۰/۴۵۴ و میانگین امتیاز رفاه انسانی برابر با امتیاز ۰/۴۷۵ می‌باشد و این امر بیانگر شکننده‌تر بودن محیط‌های فیزیکی و آثار، جاذبه‌ها و منابع تاریخی و طبیعی در این روستاها و در معرض تخریب قرار گرفتن آنها است. و در نهایت نتایج به دست آمده از رادار شاخص‌های پایداری نشان می‌دهد با وجود این که روستاهای تاریخی - فرهنگی مورد مطالعه در مجموع در چند مورد شاخص‌های گردشگری روستایی دارای نمراتی بالاتر از حد متوسط می‌باشند، اما به طور کلی سطح نمرات به دست آمده از حد متوسط پایین‌تر است. بر این اساس نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که هنوز مقدار قابل توجهی تا رسیدن به سطح پایداری در کل روستاهای گردشگری مورد مطالعه در ایران فاصله وجود دارد. به طوری که در حوزه زیست محیطی شاخص‌ها این وضعیت بدتر است به عنوان مثال شاخص ظرفیت تحمل محیطی و شاخص توجه به مسایل جهانی زیست محیطی با امتیازهایی برابر با ۰.۳۹۶ و ۰.۳۹۱ دارای کم‌ترین امتیاز می‌باشند که این امر بیانگر عدم توجه کافی به محیط زیست روستاها و نیز وجود تعداد زیاد گردشگران در زمان‌های اوج گردشگری در روستاهای نمونه و عدم پاسخ‌گویی امکانات موجود به گردشگران می‌باشد.

با این توصیف از مطالعات میدانی به عمل آمده از این روستاها می‌توان چنین نتیجه گرفت که پارادایم توسعه پایدار گردشگری به لحاظ سیاست، برنامه و ... در روستاهای نمونه مورد مطالعه هنوز از جایگاه مهمی برخوردار نیست و این پارادایم هنوز در سپهر علمی و اجرایی گردشگری روستایی ایران حاکم نشده است، چراکه همان‌طوری که از نتایج به دست آمده بر می‌آید، متأسفانه از فرصت‌های حاصل از گردشگری برای توسعه این روستاها بهره‌برداری مناسبی نشده و در مقابل تهدیدهای آن در حوزه‌های مختلف و در برخی موارد تحقق یافته است. به طوری که بنابر مطالعات میدانی روستاهای تاریخی - فرهنگی مورد مطالعه با چالش‌ها و مسائل زیادی به خصوص در زمینه مسایل زیست محیطی و طبیعی مواجه اند. لذا با توجه به نتایج به دست آمده، پیشنهاد می‌گردد برای رفع این موانع و چالش‌های

موجود، نسبت به بازنگری در برنامه‌ها و سیاست‌های اجرایی اقدام نموده و توجه لازم در استفاده و به کارگیری اصول و راهبردهای پارادایم توسعه پایدار گردشگری روستایی در این روستاها به عمل آید. هم‌چنین در جهت پیشرفت به سوی توسعه پایدار گردشگری روستایی، و رفع ناپایداری‌ها می‌بایستی علایق و نیازمندی‌های گروه‌های ذی‌نفع و سهامداران را از جنبه‌های مختلف در نظر گرفته تا از طریق ایجاد تعادل بین سه عنصر اصلی توسعه پایدار گردشگری روستایی یعنی تأمین علائق و نیازهای سکنه محلی، رضایت گردشگران و حفظ ارزش‌های محیط طبیعی، توسعه گردشگری در نواحی روستایی کشور و به خصوص روستاهای تاریخی - فرهنگی کشور پایدار گردد.

افزون بر این، نتایج حاصله از مطالعات میدانی در سطح روستاهای تاریخی - فرهنگی مورد مطالعه، به عنوان نمونه مطالعاتی، نشان داد که روش ارزیابی پایداری گردشگری با استفاده از روش بارومتر و رادار پایداری به عنوان روشی ارزشمند و کارآمد از تکنیک‌های ارزیابی مبتنی بر شاخص‌های پایداری، به خوبی توانسته است شرایط پایداری اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی و زیست محیطی را به صورت یکپارچه و در قالب پارادایم توسعه پایدار گردشگری روستایی در منطقه مورد مطالعه تبیین کند، به طوری که یافته‌های حاصل از مطالعات میدانی و نیز مشاهدات عینی به خوبی با واقعیت‌های موجود در روستاهای مورد مطالعه منطبق بوده است. به این ترتیب می‌توان از شاخص‌ها و گویه‌های طراحی شده به عنوان الگویی در سایر مناطق روستایی کشور در جهت ارزیابی پایداری گردشگری با رویکرد شاخص‌های ترکیبی کیفی و کمی استفاده کرد.

منابع

- بدری، سید علی، افتخاری، عبدالرضا رکن الدین، (۱۳۸۲)، ارزیابی پایداری: مفهوم و روش، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۹، ص ۹-۳۴.
- برارپور، کوروش، (۱۳۸۷)، سنجش وضعیت پایداری توسعه محلی در کلاردشت با استفاده از یک الگوی راهبردی، دانشگاه تهران، پژوهش‌های جغرافیایی، شماره ۶۳، صص ۱۷۳-۱۹۲.
- بل، سیمون و مورس، استفان، (۱۳۸۵)، سنجش پایداری، ترجمه: شاهنوشی، ناصر و آذرین فر، یدالله، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۴۸۲، ص ۴۰.
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، (۱۳۸۳)، طرح بهسازی بافت با ارزش روستایی - روستای ایبانه، شرکت مهندسی باغ شهر پارس، تهران، ص ۸۶.
- دفتر برنامه‌ریزی توسعه روستایی وزارت جهاد کشاورزی، (۱۳۸۶)، طرح تدوین شاخص‌های توسعه پایدار روستایی، مهندسین مشاور سبز اندیش پایش.
- رضوانی، محمدرضا، (۱۳۸۸)، توسعه گردشگری روستایی (با رویکرد گردشگری پایدار)، انتشارات سمت، تهران.
- زاهدی، شمس السادات و نجفی غلامعلی، (۱۳۸۵)، بسط مفهومی توسعه پایدار، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره ۱۰، شماره ۴، ص ۴۳-۷۶.
- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان کردستان، (۱۳۸۷)، طرح جامع توسعه منطقه نمونه گردشگری اورامان تخت، مهندسین مشاور رویان فرانگار سیستم، تهران، ایران.
- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان آذربایجان شرقی، (۱۳۸۷)، ساماندهی و حفاظت از روستاهای با ارزش (روستای تاریخی کندوان)، مهندسین مشاور پدیده صامت، تبریز، ایران.
- شریف زاده، ابوالقاسم و مراد نژاد، همایون، (۱۳۸۱)، توسعه پایدار و گردشگری روستایی، ماهنامه اجتماعی اقتصادی جهاد، خرداد و تیر، شماره ۲۵۱-۲۵۰، ص ۵۲.

- فراهانی، حسین (۱۳۸۵)، ارزیابی پایداری در نواحی روستایی با تأکید بر عوامل اجتماعی و اقتصادی مطالعه موردی: شهرستان تفرش، رساله دکتری دانشگاه تهران، دانشکده جغرافیا. گروه جغرافیای انسانی، تهران.
- قادری، اسماعیل، (۱۳۸۲)، نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی پایدار، پایانامه دکتری، تربیت مدرس.
- موسی کاظمی محمدی، سید مهدی؛ (۱۳۷۹)، ارزیابی توسعه پایدار در توسعه شهری - پژوهش موردی: شهر قم، رساله دکتری جغرافیای انسانی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
- Boosle;1999; Indicators for Sustainable Development :Theory, Method, Application; a Report to the Balaton Group;IISD; Winnipeg, Monitoba, Canada.
- Butler, R.W. (1999), Sustainable Tourism: a State-of-the-art Review. *Tourism Geographies*, 1 (1) 7-25.
- Choi, H.S. & Sirakaya, E., 2006, Sustainability indicators for managing community tourism, *Tourism Management*, Vol. 27, pp. 1274–1289.
- Curry, R. & Maguire, C. (2007), Counting What Counts. A Review of Sustainable Development Indicators for Ireland, (Enviro Centre & Comhar-Sustainable Development Council; Draft Report; February), p. 2 & 27.
- Duim, V.R. van der (2005) *Tourismscapes: An actor-network perspective on sustainable tourism development*. Wageningen: WUR Wageningen.
- Fernández, J. I. P., & Sánchez Rivero, M. (2009). Measuring tourism sustainability: Proposal for a composite index. *Tourism Economics*, 15(2), 277-296.
- Hunter, C.J.(1995),On the need to re-conceptualize sustainable tourism development. *Journal of Sustainable Tourism*, 3 (3) 155-165
- John J.Pigram and Salah Wahab.(2005) SUSTAINABLE TOURISM IN A CHANGING WORLD, TOURISM, DEVELOPMENT AND GROWTH ; The Challenge of Sustainability, Edited by Salah Wahab and John J.Pigram, London and New York.
- Mason. M. C. and derVen Der Borg J. (2002) SUSTAINABLE tourism development in rural areas, THE CASE OF THE DOLOMITE BASIN, Italy.

- R. Singh, H. Murty, S. Gupta, A. Dikshit, 2009 , An overview of sustainability assessment methodologies Ecological Indicators, Vol. 9, No. 2. (March 2009), pp. 169.
- T. G. Ko, James, Assessing Progress of Tourism Sustainability, Elsevier Science Ltd. All rights reserved ,Annals of Tourism Research, Vol. 28, No. 3, pp. 817–820, 2001

